LES UNITATS FRASEOLÒGIQUES I ELS DICCIONARIS GENERALS

JOSEP M. MESTRES I SERRA
Institut d'Estudis Catalans. Oficina de Correcció i Assessorament Lingüístics
jmestres@iec.cat

1. PRESENTACIÓ

El punt de partida d'aquesta breu reflexió és la constatació que, fins ara, les unitats pluriverbals i les univerbals que hi equivalen (que convindrem a denominar unitats fraseològiques més endavant) no han estat prou ben tractades fins ara en la lexicografia de les llengües romàniques, dins la qual s'inclouen, lògicament, els diccionaris generals[1]. Creiem fermament que la confecció d'aquesta classe de diccionaris podria millorar ostensiblement si les unitats pluriverbals (que sovint apareixen com a subentrades) hi fossin més ben tractades.
En l'estudi de les subentrades d'aquests diccionaris hom ha pogut constatar, concretament: 1r) una falta de consens pel que fa al concepte de subentrada i als tipus d'unitat que han d'ésser les subentrades; 2n) una clara asistematicitat en els criteris de selecció, de disposició, de representació gràfica, d'informació lingüística i d'il·lustració sobre l'ús de les subentrades, i 3r) unes certes dificultats a l'hora de tractar les unitats pluriverbals en els diccionaris generals per manca d'una teoria fraseològica consolidada i generalment acceptada.

2. EL DICCIONARI GENERAL I LES UNITATS PLURIVERBALS

L'àmbit d'aquest breu estudi és, doncs, el diccionari general, més concretament, el diccionari de definicions, que, com el seu nom indica, ens explica el sentit dels mots i de les expressions mitjançant definicions.
Aquest diccionari és monolingüe sincrònic, és a dir que és un diccionari semasiològic que fa servir la mateixa llengua en les entrades i en la descripció d'aquestes en un mateix estadi d'evolució de l'idioma. El diccionari general conté els mots i les expressions que usen els parlants mitjans en qualsevol àmbit que no sigui estrictament especialitzat.
En l'estructura en cinc nivells que hom pot distingir en els diccionaris generals –la hiperestructura, la macroestructura, la microestructura, la iconoestructura i les estructures d'accés–, les unitats pluriverbals són tractades, sobretot, en la macroestructura, que és formada pel conjunt de les entrades de què consta el diccionari –fruit de l'aplicació d'uns criteris de selecció–, i també per la disposició, la representació gràfica i l'ordenació d'aquestes entrades; i en la microestructura, que és el conjunt informacions que es donen, directament o indirecta i d'una manera ordenada, respecte a l'entrada dins els articles del diccionari, a continuació del lema.
El diccionari general monolingüe tradicional distribueix la informació que conté en articles, i cada article es compon de dues parts: al començament de l'article hi ha la unitat lèxica –també anomenada entrada o lema quan el diccionari és lexemàtic– sobre la qual l'obra lexicogràfica vol donar informació, que és seguida d'informacions gramaticals, semàntiques i pragmàtiques. Hi podem trobar també subentrades o sublemes, que són unitats lèxiques que generalment constitueixen expansions de l'entrada. Cada subentrada encapçala un subarticle, puix que pot tenir el mateix nombre i la mateixa qualitat d'informacions que té l'entrada. Els trets generals que caracteritzen la subentrada són: que destaca tipogràficament; que conté una definició perifràstica o sintètica; que conté un exemple o més, i que pot contenir una remissió o més. El conjunt d'entrades i subentrades formen la nomenclatura del diccionari.
Dins l'àmbit del diccionari general, l'element específic sobre el qual volem posar l'accent és el tractament de la unitat fraseològica dins l'article lexicogràfic, per bé que, de moment, ens referirem tan sols al tractament de la unitat pluriverbal, que és la unitat lèxica formada per més d'un mot.

[1] Aquest tema ha estat també, en part, objecte de la tesi doctoral que vaig defensar el proppassat mes de maig a la Universitat Pompeu Fabra, de Barcelona (cfr. Josep M. Mestres, *Les subentrades en els diccionaris generals*, 2 de maig de 2006).

3. LA SELECCIÓ DE LES UNITATS PLURIVERBALS

I quines unitats pluriverbals poden interessar al lexicògraf o lexicògrafa del diccionari general? En principi, cal recordar que les entrades que encapçalen els articles del diccionari són, gairebé totalment, unitats lèxiques univerbals (és a dir, mots aïllats), si descomptem les expressions llatines. Per tant, sembla bastant raonable pensar que les unitats que apareixen com a subentrades han d'ésser fonamentalment unitats lèxiques pluriverbals, sia com a sintagmes (nominals, adjectivals, adverbials, preposicionals, conjuncionals o interjeccionals), sia com a oracions (sintagmes verbals o clàusules senceres) o sia com a enunciats (fórmules rutinàries, etc.).

Però no totes les combinacions més o menys habituals de mots han d'ésser, per força, subentrades. Ni tampoc totes les subentrades són unitats pluriverbals.

Per començar, fixem-nos tan sols en el detall següent: podríem afirmar, sense cap mena de dubte, quines de les expressions que ara veurem són dignes de figurar en un diccionari general? Per exemple, en un corpus de textos podríem trobar, en relació amb el terme trompeta (com a instrument), les seqüències de mots següents: trompeta desafinada, que s'oposa a trompeta afinada; trompeta en si bemoll, que és una classe de trompeta i s'oposa, p. ex., a trompeta en fa; trompeta aguda, que és una altra classe de trompeta i s'oposa a trompeta greu; trompeta marina, que és un instrument medieval, tot i que de corda, que té un timbre similar al de la trompeta metàl·lica (per cert, aquest darrer terme –trompeta metàl·lica– hauria de ser una subentrada també?); trompeta de la mort, que és una classe de bolet; trompeta/tes de la mort, que són unes trompetes bíbliques (segons el llibre de l'Apocalipsi, set àngels toquen sengles trompetes per anunciar greus desgràcies); i les expressions sentir les trompetes de la mort ('trobar-se o sentir-se a punt de morir') i sonar les trompetes de la mort o sonar les trompetes de l'apocalipsi ('anunciar la mort o una gran desgràcia').

Les decisions que prengui el lexicògraf o lexicògrafa en relació amb expressions com aquestes conformaran, sens dubte, un tipus de diccionari o un altre.

4. LA DISPOSICIÓ I LA REPRESENTACIÓ GRÀFICA DE LES UNITATS PLURIVERBALS

En l'article de diccionari, i una vegada superada la fase de selecció de les unitats que n'han de fer part, la unitat pluriverbal pot aparèixer com a entrada, com a subentrada o com a exemple, la qual cosa planteja, d'antuvi, una discussió sobre la posició que ha d'ocupar en el cos del diccionari i, si ha d'ésser una subentrada o un exemple, sobre l'assignació d'aquesta unitat a un article concret.

En la literatura lexicogràfica i ha un consens general sobre la manca de sistematicitat i d'homogeneïtat pel que fa a la disposició de les unitats pluriverbals en l'article entre diccionaris, i també sobre l'assignació a un article determinat i sobre la posició que ocupa dins l'article.

Quant a l'assignació a un article determinat, el criteri més acceptat és que s'introdueixi la unitat pluriverbal sota el mot que en constitueix el nucli sintàctic i, preferiblement, també semàntic. Si hi ha més d'un nucli, generalment s'opta per fer-la dependre del primer que figura en la unitat pluriverbal. També es recomana d'entrar-la per l'altre nucli o, si més no, remetre-hi sistemàticament. En darrer terme, si els dos primers criteris són insuficients, és preferible prendre de referència el mot que té la categoria gramatical preferent, per aquest ordre: nom, verb, adjectiu qualificatiu, adverbi i conjunció.

I, parlant de categories gramaticals –i ara permeteu-me fer un petit salt en l'ordre de l'exposició–, hi ha un detall de la informació lingüística de la unitat pluriverbal (ens centrarem en les que són subentrades, però el mateix passa amb les que són entrades) que de seguida crida l'atenció: com és que moltes subentrades no porten categoria gramatical?

Per exemple, en l'article *cabell* del *Diccionari valencià* (v. el quadre 0), dirigit per Josep Lacreu, les subentrades són formades per més d'un mot, és a dir, són *unitats pluriverbals*; tot i que a voltes trobem també subentrades constituïdes per un sol mot gràfic (com ara *fot-li!*). I pel que fa a la categoria gramatical, podem comprovar que tan sols la subentrada *mata de cabells* porta una categoria gramatical aproximada ("*f*").

cabell *m.* **1.** *a.* ANAT./ANTROP. FIS. Cadascun dels pèls, propis de l'espècie humana, implantats en la pell del crani (cuir cabellut). *b.* **agafar** (o **prendre**) (una cosa) **per la punta dels cabells** Considerar verosemblant una cosa basant-se en punts de vista molt relatius. *c.* **estar amb els cabells de punta** (o **drets**) Estar espaordit en una gran manera. *d.* **estirar-se els cabells** *fig.* Penedir-se en alt grau d'haver fet alguna cosa. *e.* **fer eixir els cabells blancs** (o **verds**) *fig.* Per passar penes, provar la paciència. *f.* **mata de cabells** Cabellera. **2.** *pl.* BOT. Cuscuta. **3. cabell d'àngel** *a.* Denominació aplicada a diversos productes, plantes, etc., que presenten una estructura filamentosa. *b.* esp. ALIM. Confitura feta dels filaments d'algunes espècies de carabasses. *c.* esp. ALIM. Fideus de cabell d'àngel. **4. cabells de la Mare de Déu** Cabell 2.

QUADRE 0. Article *cabell* del *Diccionari valencià*

4.1. La posició de la subentrada dins l'article

Pel que fa a la posició de les subentrades dins l'article, cal dir que apareixen agrupades d'una d'aquestes dues maneres:
a) Semàntcament, sota l'accepció corresponent del mot del qual es fa dependre la unitat pluriverbal; de manera que totes les relacionades amb una mateixa definició s'introdueixen darrere d'aquesta. Cada grup semàntic constitueix una accepció. Si hi ha moltes subentrades, es fan accepcions per cada tipus de subentrada seguint aquest ordre: sintagma nominal, sintagma verbal i locució –aquesta darrera, entesa en el sentit tradicional–; dins cada accepció, s'ordenen alfabèticament.
És el sistema emprat, per exemple, pel DIEC per a ordenar les subentrades dins l'accepció corresponent de l'entrada de la qual depenen. Tanmateix, cal tenir en compte que no s'haurien d'agrupar subentrades sinònimes però gràficament diferents, si no és que han d'anar seguides en l'ordenació alfabètica, perquè poden costar de localitzar les que estan "desordenades".
b) Estructuralment, al final de l'article, en una sola llista, independentment del valor semàntic que en cada cas tingui el mot del qual depèn la unitat pluriverbal.
Per bé que el sistema a és l'emprat per gairebé tots els diccionaris generals catalans, hem de reconèixer que potser seria més pràctic –i d'accés més ràpid i segur– adoptar el sistema b; això sí, des de cada subentrada caldria remetre a l'accepció de l'entrada cap amb què està relacionada.

4.2. L'ordenació de les subentrades

Una vegada decidit en quin article i en quina part de l'article ha d'anar cada subentrada, cal endreçar-les per a facilitar-ne la consulta. És a dir que, tant si s'agrupen des d'un punt de vista semàntic com estructural, cal ordenar-les d'alguna manera.
D'entrada, cal recordar que els usuaris i usuàries dels diccionaris generals catalans estan acostumats a consultar diccionaris en què les entrades estan ordenades alfabèticament, ja que es tracta del mètode menys ambigu i més simple que existeix actualment. Pot ésser bastant sorprenen, doncs, una ordenació per famílies de mots, com el *Diccionari manual de la llengua catalana* (1983), o, posats en el cas extrem, un recull ordenat a la inversa, con el del *Diccionari català invers amb informació morfològica*[2].
Tanmateix, quan intentem aplicar l'ordenació alfabètica a les unitats pluriverbals del diccionari, tot el que no sigui poder començar a ordenar pel primer mot de la unitat, complica l'ordenació i la consulta posterior. En qualsevol cas, l'ordenació alfabètica de sintagmes no és exempta de complicacions i de pràctiques diverses i àdhuc confusionàries.
En català es donen, bàsicament, tres sistemes d'ordenació alfabètica de sintagmes[3]:

[2] De Joan Mascaró i Joaquim Rafel (1990).
[3] Ens referim tan sols a l'ordenació de sintagmes de lèxic general, i negligim en aquesta exposició l'atenció a l'ordenació de noms de persona, de títols d'obra o d'altres classes de sintagmes que contenen símbols o xifres, que no apareixen habitualment en els diccionaris generals monolingües i que requereixen criteris d'ordenació addicionals. Com a exemple de com es pot arribar a complicar l'ordenació alfabètica, cfr. l'ordenació proposada per Josep M. Mestres i Josefina Guillén (2001: 51).

a) El sistema continu, en què es prescindeix dels espais i de signes altres que les lletres. Una vegada suprimits els espais i els signes ortotipogràfics, s'ordenen les cadenes de lletres resultants i es recomponen els sintagmes originals (v. el quadre 1).
Aquest sistema, emprat, entre altres obres lexicogràfiques, per la Gran enciclopèdia catalana, provoca el trencament de les sèries terminològiques (TERMCAT, 1990: 63) i, en el cas dels topònims (per exemple, els començats per Sant, Santa, Sants o Santes), constitueix una complicació afegida per als usuaris i usuàries que volen consultar aquests noms propis (Mestres *et alii*, 2000: 425).

Sintagmes abans d'ordenar	*Sintagmes aglutinats abans d'ordenar*	*Sintagmes aglutinats després d'ordenar*	*Sintagmes recompostos després d'ordenar*
taula d'ales	tauladales	taulacronològica	**taula cronològica**
taula raconera	taularaconera	tauladacordar	**taula d'acordar**
taula sacra	taulasacra	tauladales	**taula d'ales**
taula de canvi	tauladecanvi	tauladarcades	**taula d'arcades**
taula d'estampació	tauladestampació	tauladecanvi	**taula de canvi**
taula de júnyer	tauladejúnyer	tauladecòmput	**taula de còmput**
taules astronòmiques	taulesastronòmiques	tauladejúnyer	**taula de júnyer**
taula d'acordar	tauladacordar	tauladelenclusa	**taula de l'enclusa**
taula d'arcades	tauladarcades	tauladestampació	**taula d'estampació**
taules de la Llei	taulesdelaLlei	tauladexocolata	**taula de xocolata**
taula de l'enclusa	tauladelenclusa	tauladharmonia	**taula d'harmonia**
taula de xocolata	tauladexocolata	taularaconera	**taula raconera**
taules financeres	taulesfinanceres	taulasacra	**taula sacra**
taula de còmput	tauladecòmput	taulesastronòmiques	**taules astronòmiques**
taula cronològica	taulacronològica	taulesdelaLlei	**taules de la Llei**
taula d'harmonia	tauladharmonia	taulesfinanceres	**taules financeres**

QUADRE 1. Exemple d'ordenació alfabètica contínua d'unitats pluriverbals

b) El sistema discontinu sense partícules, en què es prescindeix dels signes ortotipogràfics (guionet, apòstrof, etc.) i dels nexes gramaticals (generalment, preposicions i articles) que hi ha entre els mots del sintagma[4]. Els espais són considerats fronteres de mot; el guionet només és considerat així si darrere hi ha una majúscula amb funció distintiva[5]. Una vegada suprimits els signes ortotipogràfics i les partícules, s'ordenen les cadenes de lletres resultants i es recomponen els sintagmes originals (v. el quadre 2).
Aquest sistema té l'inconvenient que els usuaris i usuàries han de conèixer prèviament que s'està fent servir justament aquest i no d'altre, ja que no és del tot evident i es poden plantejar dubtes sobre la inclusió de les conjuncions i els adverbis dins les "partícules".
És el sistema emprat pel *Diccionari enciclopèdic de medicina* des de la primera edició[6].

[4] Tingueu en compte que, en l'ordenació alfabètica de topònims, l'article inicial es posposa a l'hora d'ordenar, per bé que es restitueix al seu lloc després de l'ordenació (cfr. la llista de municipis dels Països Catalans publicada a Mestres *et alii*, 2000: 511-570).
[5] La funció distintiva de la majúscula inicial remarca un mot per la seva naturalesa, independentment de la posició que ocupa dins del text i dels signes de puntuació que el precedeixen (Mestres *et alii*, 2000: 249).
[6] Oriol Casassas [dir.] (1990), *Diccionari enciclopèdic de medicina*. Barcelona, Enciclopèdia Catalana i Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i de Balears.

Sintagmes abans d'ordenar	*Sintagmes sense signes ortotipogràfics ni partícules*	*Sintagmes sense signes ni partícules després d'ordenar*	*Sintagmes recompostos després d'ordenar*
taula d'ales	taula ales	taula acordar	**taula d'acordar**
taula raconera	taula raconera	taula ales	**taula d'ales**
taula sacra	taula sacra	taula arcades	**taula d'arcades**
taula de canvi	taula canvi	taula canvi	**taula de canvi**
taula d'estampació	taula estampació	taula còmput	**taula de còmput**
taula de júnyer	taula júnyer	taula cronològica	**taula cronològica**
taules astronòmiques	taules astronòmiques	taula enclusa	**taula de l'enclusa**
taula d'acordar	taula acordar	taula estampació	**taula d'estampació**
taula d'arcades	taula arcades	taula harmonia	**taula d'harmonia**
taules de la Llei	taules Llei	taula júnyer	**taula de júnyer**
taula de l'enclusa	taula enclusa	taula raconera	**taula raconera**
taula de xocolata	taula xocolata	taula sacra	**taula sacra**
taules financeres	taules financeres	taula xocolata	**taula de xocolata**
taula de còmput	taula còmput	taules astronòmiques	**taules astronòmiques**
taula cronològica	taula cronològica	taules financeres	**taules financeres**
taula d'harmonia	taula harmonia	taules Llei	**taules de la Llei**

QUADRE 2. Exemple d'ordenació alfabètica discontínua sense partícules

c) El sistema discontinu amb partícules, en què únicament es prescindeix dels signes ortotipogràfics (guionet, apòstrof, etc.), és a dir que s'ordena mot a mot. Els espais i els apòstrofs són considerats fronteres de mot; el guionet només és considerat així si darrere hi ha una majúscula amb funció distintiva. Una vegada reordenats, es recomponen els sintagmes originals (v. el quadre 3).

Sintagmes abans d'ordenar	*Sintagmes sense signes ortotipogràfics*	*Sintagmes sense signes després d'ordenar*	*Sintagmes recompostos després d'ordenar*
taula d'ales	taula d ales	taula cronològica	**taula cronològica**
taula raconera	taula raconera	taula d acordar	**taula d'acordar**
taula sacra	taula sacra	taula d ales	**taula d'ales**
taula de canvi	taula de canvi	taula d arcades	**taula d'arcades**
taula d'estampació	taula d estampació	taula d estampació	**taula d'estampació**
taula de júnyer	taula de júnyer	taula d harmonia	**taula d'harmonia**
taules astronòmiques	taules astronòmiques	taula de canvi	**taula de canvi**
taula d'acordar	taula d acordar	taula de còmput	**taula de còmput**
taula d'arcades	taula d arcades	taula de júnyer	**taula de júnyer**
taules de la Llei	taules de la Llei	taula de l enclusa	**taula de l'enclusa**
taula de l'enclusa	taula de l enclusa	taula de xocolata	**taula de xocolata**
taula de xocolata	taula de xocolata	taula raconera	**taula raconera**
taules financeres	taules financeres	taula sacra	**taula sacra**
taula de còmput	taula de còmput	taules astronòmiques	**taules astronòmiques**
taula cronològica	taula cronològica	taules de la Llei	**taules de la Llei**
taula d'harmonia	taula d harmonia	taules financeres	**taules financeres**

QUADRE 3. Exemple d'ordenació alfabètica discontínua amb partícules

Aquest sistema sembla el més avantatjós, per tal com no trenca les sèries terminològiques i permet que l'ordenació pugui ésser feta per un ordinador sense instruccions específiques i amb un mínim d'errors de la màquina, així com en simplifica la comprovació perquè les diferents subcadenes de caràcters es poden reconèixer al primer cop d'ull.

4.3. La forma de la subentrada

Pel que fa a la representació gràfica de la subentrada, la forma d'aquesta és determinada pels aspectes següents: la grafia de la subentrada, resultat de la lematització de la unitat lèxica, que en el cas de les subentrades és més complexa pel fet d'ésser pluriverbal; el tipus de lletra emprat en la subentrada, que generalment és la negreta d'un cos més petit que l'entrada i, en alguns diccionaris, la negreta cursiva, perquè els altres tipus serien massa semblants al text de la definició o dels exemples; l'ús de la majúscula, que es troba encara en alguns diccionaris actuals, però hi és totalment desaconsellat per la confusió que pot provocar en els usuaris i usuàries, tant si es posa tota la subentrada en caixa alta com si només s'hi

posa la inicial absoluta, i les altres informacions relacionades amb la grafia de la subentrada, com ara la indicació de frontera sil·làbica i de partició a final de ratlla, que són informacions presents en les entrades d'alguns diccionaris, però totalment absents de les subentrades d'aquests mateixos diccionaris.

5. EL CONCEPTE D'UNITAT FRASEOLÒGICA

La manca d'una teoria consistent i generalment acceptada pel que fa al concepte i a la classificació de les unitats fraseològiques és actualment una dificultat afegida a l'estudi de les subentrades dels diccionaris –independentment que aquests siguin de llengua general o que no ho siguin–, puix que comporta, d'una manera necessària, l'anàlisi prèvia de les classes d'unitat lèxica que apareixen com a subentrades. Cal, doncs, concretar el concepte d'unitat pluriverbal de què tractem i fixar la classificació d'aquestes unitats.
Així, proposem d'anomenar *unitat fraseològica* la unitat lèxica constituïda d'un element oracional o d'una o més oracions senceres, resultat d'una fixació en el sistema, en la norma o en la parla, que presenta restricció combinatòria limitada o total i que té un cert grau de motivació semàntica. La unitat fraseològica és generalment pluriverbal, però excepcionalment pot ésser univerbal.
Com acabem de dir, les subentrades poden ésser també unitats lèxiques univerbals (noms, adjectius, verbs, adverbis o interjeccions que equivalen a unitats pluriverbals); però els diccionaris les acostumen a tractar de manera vària. Així mateix, segons el nostre parer, no totes les unitats que apareixen destacades tipogràficament dins l'article com les subentrades, ho són realment; cal que constitueixin un veritable subarticle, i no n'hi ha prou amb el lema i la categoria gramatical tan sols, per exemple.
Creiem que les combinacions habituals de mots que han de fer part del diccionari general han d'ésser, exclusivament, aquestes unitats que anomenem *fraseològiques*. Tot i que el caràcter no discret d'aquestes unitats ens impedeix d'identificar-les segons uns tipus excloents, sí que les podem definir mitjançant trets graduals caracteritzadors.
Els trets que defineixen les unitats fraseològiques –amb el benentès que no són indispensables ni suficients per a definir-les– són, de més a menys rellevants, els següents[7]: la *pluriverbalitat* o *polilexicalitat*, perquè són, majorment, unitats formades per la combinació de dos mots o més; la *repetició*, perquè són combinacions de mots que no obeeixen a cap acte creatiu del llenguatge, sinó que es van reproduint sense modificació; la *lexicalització* i la *gramaticalització*, perquè són combinacions de mots que equivalen a un de sol i que han sofert un procés pel qual, en certs contextos lingüístics, passen a exercir funcions gramaticals, el qual ha arribat a un grau més o menys avançat[8]; la *fixació* o *fixesa*, perquè són combinacions de mots fixes, és a dir que presenten invariabilitat en diversos aspectes, com ara en l'ordre o en la flexió dels components, a causa de la gramaticalització damunt dita; l'*alteració fònica*, perquè són combinacions de mots que poden presentar alteracions en el cos fònic, també a causa de la gramaticalització; la *idiomaticitat*, perquè són combinacions de mots que no es poden descompondre semànticament, és a dir que el significat global de les quals no es dedueix del significat dels elements que les componen; el *sentit figurat* o l'*especialització semàntica*, perquè són combinacions de mots en què el sentit recte o habitual ha estat modificat per metàfora, metonímia, sinècdoque, etc.; l'*ús pragmàtic*, perquè són combinacions de mots amb un valor pragmàtic molt lligat al context; l'*anomalia estructural*, perquè són combinacions de mots que tenen anomalies quant a l'estructura o bé contenen mots que no existeixen fora de la unitat fraseològica[9]; la *irregularitat* i la *defectivitat*, perquè són combinacions de mots amb estructures irregulars des del punt de vista de la sintaxi i defectives des del punt de vista de la morfologia; la *forma fònica* en ella mateixa, deguda a al·literació, rima, repetició de mots, etcètera.
Si haguéssim de triar les característiques més generals i definitòries de la unitat fraseològica, diríem que es tracta, en essència, d'una unitat lèxica *fixa que es repeteix*, constituïda majorment per *més d'un mot*.

[7] Cfr., especialment, Jordi Ginebra (2003).
[8] Aquest procés es caracteritza per l'afebliment del contingut i de la forma de les unitats que s'hi sotmeten (Sancho Cremades, 1999: 57).
[9] Joan Veny (1991: 76) els anomena *mots isolats*: es tracta de mots "que es queden sols, isolats, que han perdut els seus parents, sense família etimològica, sense suport en un camp derivatiu". En aquest sentit, podem trobar en el *Diccionari de la llengua catalana* de l'IEC expressions com ara *a dojo, a les palpentes, de debò.*

6. Classes d'unitats fraseològiques

D'acord amb una concepció àmplia de la fraseologia i amb la classificació en tres "esferes" de Gloria Corpas (1996), podem establir fins a tres grans classes d'unitats fraseològiques (v. el quadre 4): la *concurrència*, la *locució*, l'*enunciat fraseològic*, el qual se subdivideix en *parèmia* i *fórmula rutinària*.

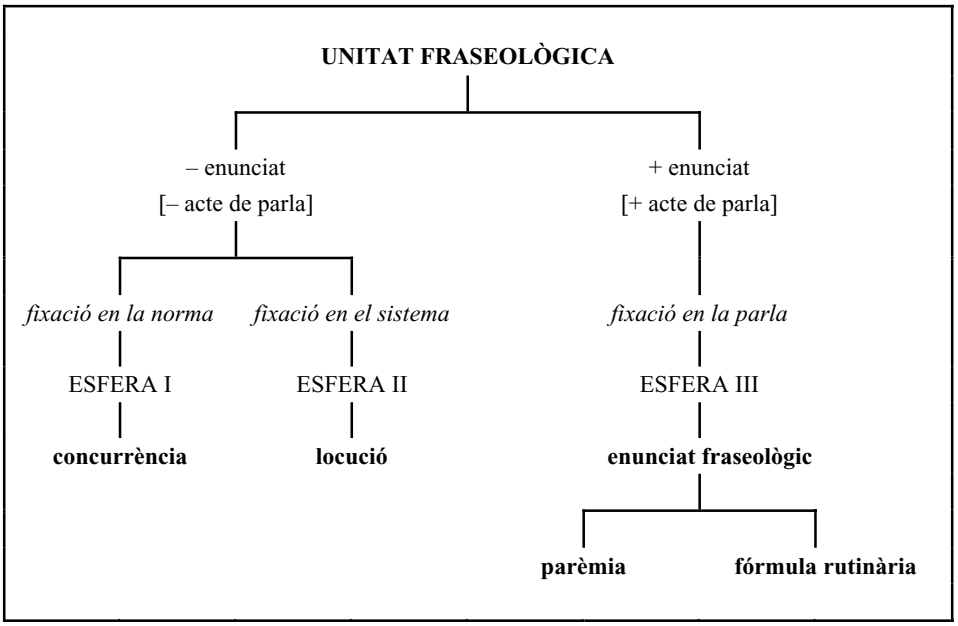

Quadre 4. Esquema de la unitat fraseològica

a) La *concurrència* és un sintagma aparentment lliure, generat amb regles sintàctiques, que presenta un cert grau de restricció combinatòria determinada per l'ús i té una estructura constituïda per una base i un concurrent, fet que la diferencia de la locució, que no té una estructura predeterminada; com que, en general, aquest conjunt no es pot subdividir per la funció sintàctica que exerceix, es classifica en els set grups estructurals diferents que veurem més endavant.

En les concurrències, la *base* és especificada o delimitada semànticament pel *concurrent*, i no acostumen a presentar irregularitats lèxiques o gramaticals (v. el quadre 5).

Com que les concurrències poden ésser generades pels parlants amb els recursos gramaticals de què disposa, han de poder ésser majorment prescindibles com a subentrades dels diccionaris generals; l'excepció la constitueixen les unitats terminològiques, pel valor afegit que tenen. De tota manera, les concurrències poden anar molt bé com a exemples, ja que, d'aquesta manera, el lexicògraf o lexicògrafa pot mostrar les combinacions més habituals en què concórrer la unitat lèxica que fa de cap de l'article.

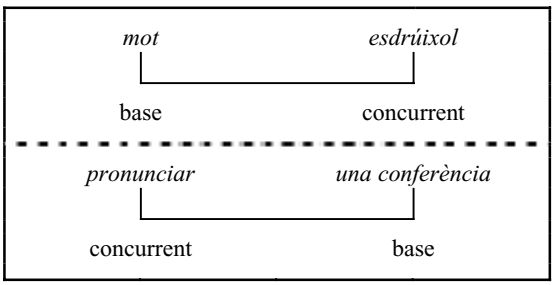

Quadre 5. Estructura de les concurrències *mot esdrúixol* i *pronunciar una conferència*

b) La *locució*, que és una construcció fixa formada per un grup de mots que té una significació unitària i que, en general, equival a un element únic capaç de desenvolupar una funció oracional determinada. Les locucions es classifiquen, en principi, segons la categoria lèxica del mot a què equivalen funcionalment: locució nominal, locució adjectival, locució verbal, locució adverbial, locució prepositiva, locució conjuntiva i locució clausal.

Atès el sentit més o menys figurat de la locució, és essencial que aparegui com a subentrada del diccionari general, tant per a la descodificació com per a la codificació del llenguatge.

c) L'*enunciat fraseològic*, que constitueix un acte de parla, presenta fixació interna i externa, i és una unitat de comunicació mínima que conté un enunciat complet i que pot dependre d'una situació discursiva determinada. L'enunciat fraseològic se subdivideix en: la *parèmia*, que és una expressió amb un alt grau de generalitat que s'introdueix com a enunciat en el discurs, i la *fórmula rutinària*, que és una expressió amb caràcter d'enunciat però sense autonomia textual, per tal com depèn sempre de la situació comunicativa.
Els enunciats fraseològics poden ésser infinits (pensem, per exemple, en els refranys i en les dites). Per tant, s'han de recollir amb circumspecció en el diccionari general com a subentrades, malgrat que tinguin sovint un sentit completament figurat; tanmateix, poden aparèixer generosament com a exemples al llarg de l'obra lexicogràfica. Si haguéssim d'afinar més aquesta selecció, diríem que les fórmules rutinàries haurien d'aparèixer preferiblement com a subentrades, mentre que les parèmies preferiblement haurien de fer part del cos d'exemples.
Seguint, doncs, la proposta de Gloria Corpas i tenint en compte, sobretot, algunes precisions formulades per Jordi Ginebra[10], podem veure resumida i exemplificada la classificació de les unitats fraseològiques que hem adoptat en el quadre 6.

Tipus d'unitat		*Exemple*
Concurrència	V + [Det +] N_{subj}	*salpar un vaixell*
	V + [Prep +] [Det +] N_{obj}	*esmenar un error*
	[Det +] N + {Adj / [Prep +] N}	*desig ardent*, *situació límit*; *tancament hermètic*, *programa de mà*
	[Det +] N + Prep + [Det +] N	*manat de troques*, *rajola de xocolata*
	V + Adv	*disparar indiscriminadament*
	V + Adj	*anar mudat*, *posar-se malalt*
	Adv + Adj	*oposat diametralment*
Locució	locució nominal	*gata maula*; *meló de moro*, *taula rodona*
	locució adjectival	*sa i estalvi*
	locució adverbial	*de cop i volta*
	locució verbal	*prendre part [en una cosa]*
	locució prepositiva	*per mitjà de*
	locució conjuntiva	*per tal de*
	locució clausal	*fer-se [una cosa] una muntanya [a algú]*
Enunciat Fraseològic	**Parèmia**	*qui no corre, vola*
	fórmula rutinària	*per molts anys!*

QUADRE 6. Classificació de les unitats fraseològiques

7. LA UNITAT FRASEOLÒGICA I LA TERMINOLOGIA

Pel que fa a l'àmbit de la terminologia, creiem que la fraseologia hi pot fer un bon paper per a ajudar aclarir i justificar determinades estructures que en aquest moment fan ballar el cap als terminòlegs (en casos de locució nominal *versus* compost, p. ex.). Les unitats terminològiques nominals poden ésser també univerbals o pluriverbals.
Si la unitat terminològica és univerbal, aleshores és negligida per la fraseologia, ja que les unitats fraseològiques univerbals no poden ésser termes. En canvi, si la unitat terminològica és pluriverbal, aleshores pot pertànyer a una de les dues categories següents: pot ésser una concurrència nominal (és el cas més habitual), com ara *os escafoide [del carp]*, que és un os; o bé pot ésser una locució nominal, com ara *os de la música*, que no és cap os, sinó una cavitat (la *cavitat epitrocleoolecraniana*).
Malgrat que sempre hi pot haver unitats fraseològiques que són de mal classificar, la semàntica ens pot ajudar a distingir-les, ja que el concorrent té un significat més o menys transparent, però és igualment seleccionat per la base, per davant d'altres complements que la llengua permet. Així, per exemple, *diner negre* és una concurrència nominal perquè és un tipus de *diner*; mentre que *mosqueta morta* és una locució nominal perquè no és cap classe de *mosca*, sinó que és un tipus peculiar de persona. Igualment,

[10] Cf. Jordi Ginebra (2000 i 2003: 7-55).

retrat robot és una concurrència perquè no deixa d'ésser un tipus de *retrat*; mentre que *taula rodona* és una locució quan es refereix un grup de persones que es reuneixen.

8. CONCLUSIONS

Per acabar, podem treure les conclusions següents:
a) La fraseologia ens pot ajudar a classificar adequadament les unitats pluriverbals –i també unes quantes d'univerbals– amb vista, sobretot, a la selecció i a la categorització de les subentrades que ha de contenir un diccionari general, tant si són unitats terminològiques com si ho són de llengua general.
b) Tractar les unitats terminològiques pluriverbals des del punt de vista de la fraseologia ens pot estalviar discussions sobre el que és una "locució nominal" i el que és un "compost", distinció que esdevé irrellevant per a la fraseologia (la marca valorativa diatècnica és l'element diferenciador dels termes), o, si més no, pot ajudar a classificar-les.
c) Malgrat que les concurrències nominals són semàntic ament transparents i que, en general, hom en pot prescindir com a subentrades –preferentment, han de figurar en el diccionari com a exemples–, les unitats terminològiques nominals d'aquesta classe sí que hi han figurar, pel seu valor denominatiu específic en un àmbit d'especialitat.
d) La classificació de les unitats fraseològiques ens hauria de permetre indicar, d'una manera sistemàtica, la categoria lexicogramatical de totes les subentrades, mitjançant descriptors com ara *conc. n.*, *conc. adj.*, *conc. v.*, *loc. n.*, *loc. adj.*, *loc. v.*, *loc. prep.*, *loc. conj.*, *loc. cl.*, *par.* i *fórm. rut.*, que es corresponen amb la classificació del quadre 6.
e) Si les unitats fraseològiques estiguessin ben categoritzades, apareguessin sempre com a subentrades, s'agrupessin al final de l'article en dos o tres blocs (posant en primer lloc les nominals) i s'ordenessin alfabèticament pel sistema discontinu amb partícules, segurament podríem millorar els nostres diccionaris generals i facilitar-ne als usuaris i usuàries el maneig.
Fóra, doncs, molt important que es pogués arribar a una definició i a una classificació de les unitats fraseològiques prou precises i acceptades pels lexicògrafs i els terminòlegs perquè puguin ésser útils per a la confecció de tota mena de diccionaris, tant de llengua general com de llenguatges d'especialitat.
La interdisciplinarietat a l'hora de tractar qualsevol aspecte de la lingüística és essencial per a l'avenç de la ciència; en aquest cas, la fraseologia pot coadjuvar, d'una manera profitosa, en la complexa tasca de la confecció lexicogràfica dels diccionaris generals.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Diccionari manual de la llengua catalana (1983), Barcelona, EDHASA.
Gloria Corpas (1996): *Manual de fraseología española.* Madrid, Gredos.
Ginebra, J. (2000): "Sintaxi i fraseologia: els límits de les unitats fraseològiques verbals". A Salvador, V. i A. Piquer (ed.): *El discurs prefabricat: Estudis de fraseologia teòrica i aplicada.* Castelló de la Plana, Publicacions de la Universitat Jaume I, pàgs. 65-80.
Ginebra, J. (2003): "Fraseologia, concurrències lèxiques i llengua estàndard". A Pradilla, M. A. (ed.): *Identitat lingüística i estandardització.* Valls, Cossetània, pàgs. 7-55.
Lacreu, J. (dir.) (1995): *Diccionari valencià.* València, Conselleria d'Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana i Edicions Bromera.
Mascaró, J. i J. Rafel (1990): *Diccionari català invers amb informació morfològica*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
Mestres, J. M. *et alii* (2000): *Manual d'estil: la redacció i l'edició de textos*, 2a ed. rev. Vic i Barcelona, Eumo, Universitat de Barcelona, Universitat Pompeu Fabra i Associació de Mestres Rosa Sensat.
Mestres, J. M. i J. Guillén (2001): *Diccionari d'abreviacions: abreviatures, sigles I símbols*, 2a ed. Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
Sancho Cremades, P. (1999): *Introducció a la fraseologia: aplicació al valencià actual*. València, Denes.
TERMCAT (1990): *Metodologia del treball terminològic.* Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat.
Veny, J. (1991): *Mots d'ahir i mots d'avui*. Barcelona, Empúries.